

revealed in the article. The author gives definitions of multimedia technologies and denotes the requirements as far as preparation of multimedia lectures is concerned. The stages of multimedia lectures preparation and implementation at a higher educational establishment are defined in the article.

Key words: multimedia technology, innovation technology, multimedia lecture, the methods of teaching at higher school, the methods of social and educational work in modern conditions.

УДК 378.14:81'243

Р. В. Миленкова

ДВНЗ «Українська академія
банківської справи НБУ»

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто теоретико-методологічні аспекти забезпечення механізмів формування професійної відповідальності у студентів. З'ясовано психолого-педагогічні підходи до визначення відповідальності особистості як категорії, педагогічні принципи та форми реалізації процесу формування майбутнього фахівця з високим рівнем відповідальності в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: професійна діяльність, відповідальність, психолого-педагогічні механізми, педагогічні підходи, конкурентоспроможність.

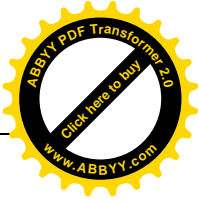
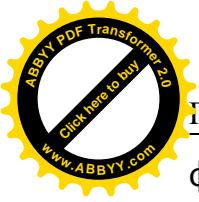
Соціальні запити до особистості сучасного фахівця стрімко зростають. В умовах насичення ринку праці випускниками конкуруючих навчальних закладів, які готують фахівців з високим рівнем фахової підготовки, посилюються вимоги роботодавців саме до особистісних якостей, зокрема відповідальності їхніх потенційних працівників.

Постановка проблеми. Проблематичним з точки зору педагогічної науки вбачається розв'язання суперечності між соціальним замовленням та недостатньо спрямованою на формування відповідальності майбутнього фахівця виховною складовою освітнього процесу.

Мета статті – теоретико-методологічно обґрунтувати механізми формування професійної відповідальності у процесі фахової підготовки студентів.

Завдання статті полягають у виявленні сутності відповідальності як соціально-психологічної категорії, визначенні педагогічних підходів, принципів та форм процесу підвищення рівня відповідальності особистості в майбутній професійній діяльності.

Зв'язок статті з науковими та практичними завданнями вбачається в тому, що професійна освіта потребує вдосконалення в напрямку відповідності сучасним тенденціям до підготовки конкурентоспроможних

фахівців.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті дослідження було здійснено огляд наукових публікацій з означеної проблеми. Виявлено, що різні аспекти відповідальності вивчали українські та зарубіжні вчені, а саме: професійна відповідальність як особистісна якість (І. Бех, А. Вербицький, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен), вірогідність безпомилкової роботи (Ю. Добромиський), стабільність характеристик точності виконання діяльності (В. Зазикін), запас резервних можливостей людини, який може бути включено до діяльності у випадку ускладнення ситуації (І. Єрмаков, О. Конопкін, Л. Нерсесян), діяльність в умовах впливу екстремальних факторів (В. Небиліцин) та ін.

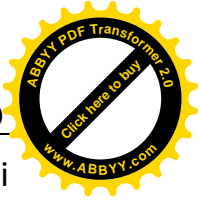
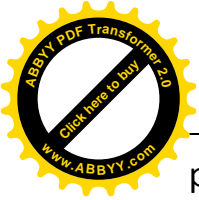
Виклад основного матеріалу. Феномен відповідальності як особистісної якості та якості діяльності розглядається в психолого-педагогічній практиці нерозривно з категорією активності особистості. Під активністю розуміють найвищу життєву здібність суб'єкта, який цілеспрямовано організує свій життєвий шлях. Активність особистості виявляється у двох основних формах: ініціатива та відповідальність. Типологічність активності полягає саме у перевазі однієї із цих форм над іншою та різному способі їх зв'язків у різних типів.

Отже, розглянемо відповідальність як одну з найважливіших форм активності і спробуємо дослідити можливість та умови, за яких відповідальність переважає над ініціативою. З метою виявлення різних особистісних механізмів відповідальності у зв'язку з іншими особистісними якостями розглянемо основні наукові точки зору на визначення відповідальності. Сучасні психологічні дослідження пропонують такі загальні підходи за проблематикою [1, 82]:

1) в особистості типу виконавця відповідальність пов'язана з механізмом морального обов'язку, відчуттям провини; високий рівень відповідальності може бути також притаманним цілком самодостатньому типу особистості;

2) у країнах пострадянського простору специфіка відповідальності пов'язана з особливою «конвенційною мораллю» (взаємозв'язком обставин), а не правовою свідомістю;

3) відповідальність визначається як якість, властива особистості як суб'єкту діяльності, який володіє її цілісним контуром і гарантує досягнення

результату незалежно від непередбачених труднощів та обставин і забезпечення поточної діяльності на заданому на початку якісному рівні та в обмежений термін.

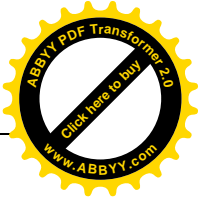
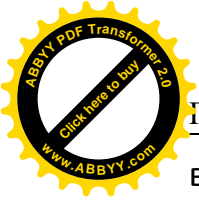
Останнє із зазначених визначень відповідальності дозволяє розкрити внутрішній механізм особистості, який забезпечує оптимальне здійснення діяльності.

Уважаємо, що механізм професійної відповідальності конкретизується завдяки категорії *надійності* професійної діяльності. Дослідження надійності діяльності отримали значний поштовх у своєму розвитку під час становлення таких наук, як інженерна психологія та ергономіка [1, 68–69]. У них розглядалися питання надійності функціонування систем «людина – машина» і діяльності людини, яка керує технікою (оператор, системний адміністратор підприємства, операціоніст тощо). З часом технократичний підхід було змінено на користь психологічних детермінант – функціональних резервних можливостей, рівня мотивації, індивідуального стилю професійної діяльності. Таким чином, під надійністю професійної діяльності прийнято нині розуміти якість особистості, яка характеризує її здатність беззаперечно та з необхідною точністю виконувати професійну діяльність за певних умов та часових обмежень. Надійність та відповідальність професіонала дозволяє уникнути таких груп ризиків: технічні (процедурні), управлінські (посадові, кваліфікаційно-освітні), моральні (етичні та ризики репутації).

Ураховуючи зазначені підходи до вивчення відповідальності як категорії, вважаємо, що необхідними складовими механізму формування професійної відповідальності особистості фахівців виступають:

- 1) індивідуально-психологічні особливості особистості професіонала;
- 2) цінності особистості як прихований регулятор поведінки;
- 3) інваріантна стійка професійна позиція фахівця та модель професійної діяльності;
- 4) володіння алгоритмом ухвалення рішень;
- 5) мотиваційна, ціннісна та емоційна саморегуляція та рефлексія.

Вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості як чіткого узгодження різних структурних компонентів психіки особистості, що визначає її індивідуальність, якості та стиль діяльності, дозволяє визначити індивідуальну програму професійного розвитку і знайти місце

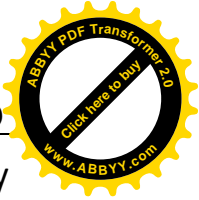
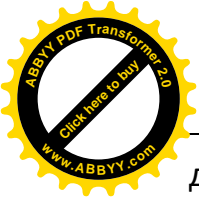
відповідальності в ієрархії цінностей майбутнього фахівця.

Цінності, які поділяє та приймає особистість у матеріальному та духовному плані, сприйняття умов життя і діяльності в їх суб'єктивній значущості є опорними установками для ухвалення рішень і регуляції поведінки. Педагогічний вплив, що справляється, було спрямовано на уникнення суперечності між ціннісними орієнтаціями, адже саме це є показником стійкості особистості. Механізм формування відповідальності включає також визначення та побудову ієрархії ціннісних орієнтацій суспільних (свобода, демократизм, гідність, честь, відповідальність, совість), особистих (сім'я, матеріальний добробут, творчість, кар'єра, честь, здоров'я, інтимні відносини, турбота про інших) та професійних відповідно до фаху (професіоналізму, саморозвитку, корпоративної культури). Вплив на цінності та мотивацію студентів передбачає індивідуальний підхід та справляється за такими групами щодо рівнів існування: загальнокультурні, професійно-групові, індивідуально-особистісні цінності.

Інваріантна професійна позиція ґрунтується на професійних ціннісних орієнтаціях і реалізується у стійкій системі ставлень фахівця до праці, суспільства, себе, інших. Професійна позиція також виражає професійну самооцінку, рівень домагань, ставлення до власної позиції в системі соціальних відношень. Професійна позиція може змінюватися у процесі освіти та професіоналізації людини, отже, завдання полягає саме в закріпленні її оптимальної моделі.

Ухвалення рішення як духовний та інтелектуальний вольовий акт тісно пов'язане з домінуванням у суб'єкта конкретної логіки поведінки (механізму регуляції взаємодії зі світом). Ухвалення рішень здійснюється на таких рівнях [1, 90]: 1) безпосередніх спонукань (потреб); 2) вимог до певного соціуму, безпосередньої ситуації; 3) смислової логіки життєвої необхідності світу; 4) екзистенційному – самодетермінації, автономності особистого вибору на основі власних ціннісних орієнтирів, свободи та відповідальності. Ухвалення рішень здійснюється на основі вибору (на основі переробки інформації); постановки мети (через боротьбу мотивів); способу дії (досягнення результату); критеріїв оцінки (і самооцінки).

Мотиваційна, ціннісна та емоційна саморегуляція та рефлексія полягає у побудові діяльності і поведінки особистості відповідно до актуально діючих мотиваційних утворень. У мотиваційній регуляції

діяльності фігурують бажані та небажані стани дійсності, які фіксуються у спонуканнях. Мотиваційна регуляція полягає у перетворенні дійсності через акт діяльності. Під мотиваційною, ціннісною та емоційною рефлексією ми розуміємо такі явища, як самопізнання, переосмислення та перевірка власних цінностей та устремлінь, самоаналіз власних якостей, напрямку власної діяльності, внутрішнього життя.

Ми враховували, що ієрархія мотивів впливає на всі сфери життя особистості – вона спрямовує людину на постановку цілей та концентрацію зусиль щодо їх досягнення. Тому формування особистості майбутнього фахівця з високим рівнем відповідальності передбачає насамперед вплив на систему потреб та мотивів студента. Вплив на мотиваційно-ціннісну сферу здійснюється за двома напрямками: внутрішній світ особистості; зовнішнє середовище, у якому перебуває студент.

Внутрішня індивідуальна мотиваційна система є результатом усього життєвого досвіду особистості і, як правило, є стабільним утворенням, яке виявляється у різноманітних ситуаціях. Така мотивація потребує виявлення, аналізу, рефлексії та можливої корекції чи самокорекції щодо життєвої стратегії особистості.

Зовнішнє середовище, яке впливає на мотиваційно-ціннісну сферу студента, необхідно побудувати так, щоб задовольняти умовам його самореалізації у процесі життєдіяльності: усвідомленню, що таке успіх (реалізація мети); можливості реалізувати себе в праці; відчуттю своєї значущості [3, 40–41].

Механізми формування відповідальності діють завдяки застосуванню у процесі підготовки таких педагогічних підходів:

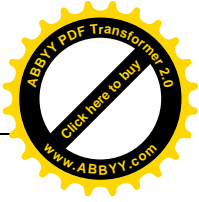
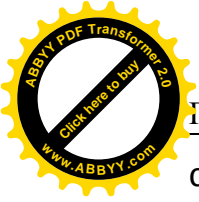
1. Індивідуальний (грунтовне вивчення індивідуальних особливостей і діяльності особистості; визначення найбільш конкретних та віддалених цілей розвитку її якостей).

2. Професіографічний (розробка оптимальних професійних патернів).

3. Підхід до формування відповідальності за принципом розвитку (урахування поступовості змін стосовно потенційних та актуальних можливостей особистості).

4. Контекстний (включення елементів майбутньої професійної діяльності до навчально-виховного процесу).

5. Культурологічний (розгляд категорії відповідальності як

структурного елементу загальної та професійної культури фахівця).

6. Акмеологічний (орієнтація особистості на прогресивний розвиток і реалізацію у професійній діяльності).

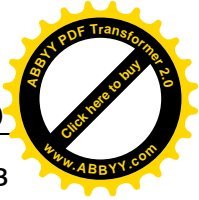
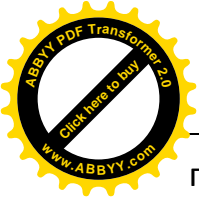
Індивідуальний підхід базується на використанні індивідуально-психологічних особливостей для формування індивідуального способу самореалізації. Згідно з психологічним принципом єдності свідомості та діяльності самосвідомість особистості є регулятором її дій та поведінки. Завдяки самосвідомості людина може проектувати свій розвиток на основі уявлення про «Я» та ставлення до нього. Складовою «Я-концепції» кожної особистості є уявлення про себе як про фахівця. Тому майбутні фахівці формулюють для себе ідеальний образ відповідального професіонала.

Професіографічний підхід вимагає системного опису соціальних, психологічних та інших вимог до суб'єкта певної професії та визначення на основі цих вимог необхідних для певного виду професійної діяльності якостей особистості, які становлять професійну придатність фахівця. Професіографічний підхід до формування відповідальності реалізується в розробці професіограми, яка визначає особливості професійної діяльності, ситуації, які вимагають відповідального ставлення, ризику безвідповідальності та наслідки помилок, психологічні причини та характер виникнення помилок тощо.

Принцип розвитку полягає у сприянні поступовим позитивним змінам (на відміну від можливих регресивних) завдяки особливостям діяльності, зміні її видів, узгодженню форм виховання із соціальними подіями в житті особистості.

Вплив на мотиваційну систему майбутнього фахівця у процесі його професійної підготовки здійснюється в проекції на його майбутню діяльність і передбачає формування цінностей власної професії, професійного розвитку та самовдосконалення. Так, А. Вербицький вважає, що «професійна мотивація та професійна спрямованість... не формуються, якщо в навчальному процесі не подані певні елементи майбутньої професійної діяльності» [2, 47], і з цим не можна не погодитися. Така думка свідчить про необхідність *контекстного* підходу до впливу на мотиваційно-ціннісну сферу майбутніх фахівців, тобто підходу, який забезпечує орієнтацію на майбутню професійну діяльність у певній галузі.

Застосування *культурологічного* підходу до навчально-виховного

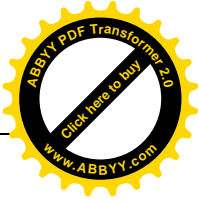
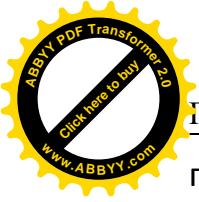
процесу передбачає: 1) розгляд усього навчально-виховного процесу в контексті культури та його спрямування на формування культурної людини; 2) поповнення змісту навчальних дисциплін складовими, які сприятимуть розвитку відповідального ставлення до надбань культури; 3) орієнтація виховної діяльності на підвищення культурного рівня майбутніх фахівців; 4) націленість на формування внутрішнього культурного середовища ВНЗ; 5) створення середовища професійної культури за майбутнім фахом студентів. Зазначимо, що інкультурація, як процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей та норм культури, відбувається протягом усього життя людини, а період студентства є одним із найсприятливіших для цього. У процесі інкультурації студент «оволодіває змістом фундаментальних духовних феноменів, відбитих у продуктах культури: мові, цінностях, нормах, творах мистецтва тощо; набуває здатності діяти, орієнтуючись на випрацьовані людством / суспільством та прийняті ним (індивідом) установки, цінності та зразки» [6, 131].

Акмеологічний підхід передбачає домінування проблематики розвитку відповідальності фахівців з метою досягнення ними максимальної особистісної та професійної самореалізації. Оскільки акмеологія розглядає особистість водночас у психологічній та у соціально-професійній якостях, акмеологічний підхід реалізується у конкретних методологічних принципах, а саме:

- принцип суб'єктності діяльності (суб'єктом діяльності є нова якість особистості);
- принцип життєдіяльності (досягнення верхівки життєвого розвитку, максимальної життєвої реалізації);
- принцип співвіднесення потенційного та актуального та ін.

Таким чином, використання зазначених підходів до формування майбутнього фахівця з високим рівнем відповідальності сприяє максимальному перетворенню імпліцитних якостей особистості в експліцитні. Реалізація педагогічних підходів відбувається в таких формах навчально-виховної роботи:

- інтегровані лекції (лекційні заняття інформаційного типу зі включенням до структури інтерактивних елементів – бесід, бліцопитувань, мозкового штурму, дискусій тощо);
- рефлексивні практикуми (моделювання професійних ситуацій, які вимагають відповідального ставлення й активізація рефлексивних процесів

під час вирішення таких ситуацій);

- ігротехнічні тренінги (тренінги, в яких вирішуються типові професійні завдання за ігротехнічними моделями і передбачаються багаторазові відтворення рішень).

На особливу увагу в контексті зазначеної проблеми заслуговує стійкість сформованої відповідальності як новоутворення. Запорукою стійкості набутої якості виступає психологічна стійкість фахівця. Ми поділяємо думку І. Єрмакова, Д. Пузікова про те, що «головними ознаками психологічної стійкості є динамічна стабільність, врівноваженість та резистентність особистості» [4, 36].

Динамічна стабільність дає особистості змогу зберігати постійний високий рівень настрою, віру в себе, оптимізм у ситуаціях життєвих труднощів.

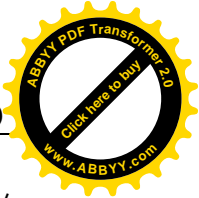
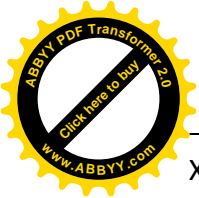
Урівноваженість дозволяє регулювати власну відповідь на подразнення з боку середовища, мінімізувати їх негативний вплив на психіку.

Резистентність виявляється у здатності до опору поведінки, відстоюванні свого вибору.

Висновки. Таким чином, до механізмів формування професійної та особистісної відповідальності майбутніх фахівців включені: індивідуально-психологічні особливості особистості; ціннісні орієнтації; інваріантна стійка професійна позиція фахівця та модель професійної діяльності; володіння алгоритмом ухвалення рішень; мотиваційна, ціннісна та емоційна саморегуляція та рефлексія. Педагогічний вплив на особистість справляється з урахуванням індивідуального, професіографічного, контекстного, акмеологічного, культурологічного підходів та принципу розвитку особистості. Реалізація процесу формування відповідальності передбачає застосування таких інноваційних форм у педагогічному процесі, як інтегровані лекції, рефлексивні практикуми, ігротехнічні тренінги, що спрямовані на ефективне функціонування фахівця в сучасних умовах професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеологический словарь / [под общ. ред. А. Деркача]. – М. : РАГС, 2006. – 161 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособ. / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая шк., 1991. – 207 с.
3. Дмитренко Г. А. Мотивация и оценка персонала : учеб. пособ. / Дмитренко Г. А., Шарапатова Е. А., Максименко Т. М. – К. : МАУП, 2002. – 248 с.
4. Єрмаков І. Г. Проектні обриси становлення життєстійкої і життєздатної особистості : практико зорієнтований посіб. / І. Єрмаков, Д. Пузіков. – Запоріжжя :

Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006. – 220 с.

5. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : [в 2 т.] Т. 1 / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

6. Сулова Г. П. Содержание образования: проблемы сохранения и развития культуры / Новые ценности образования. Школа – культурный центр / Г. П. Сулова. – М. : НПО «Школа самоопределения», 2004. – № 3. – С. 131–137.

РЕЗЮМЕ

Р. В. Миленкова. Механизмы формирования профессиональной ответственности в процессе специальной подготовки студентов.

В статье рассмотрены теоретико-методологические аспекты обеспечения механизмов формирования профессиональной ответственности у студентов. Выявлены психолого-педагогические подходы к определению ответственности личности как категории, педагогические принципы и формы реализации процесса формирования будущего специалиста с высоким уровнем ответственности в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, ответственность, психолого-педагогические механизмы, педагогические подходы, конкурентоспособность.

SUMMARY

R. Milenkova. Mechanisms of formation of professional responsibility in the special training of students.

The article is devoted to the theoretical and methodological aspects of forming professional responsibility mechanisms of students. Psychological and pedagogical approaches to responsibility as a category and some forms of their realization in educational process are observed.

Key words: professional activity, responsibility, psychological and pedagogical mechanisms, pedagogical approaches, competence.

УДК 784:378:371.13 – 057.87

Г. Ю. Ніколаї

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

УКРАЇНСЬКА ФОРТЕПІАННА МУЗИКА У МАГІСТЕРСЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ТА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

У статті обґрунтована доцільність підсилення національного компонента в підготовці магістрів – майбутніх учителів музики та художньої культури. Проаналізована фортепіанна творчість українських композиторів як органічна ланка національної культурної спадщини. Запропоновано розширити змістову складову підготовки майбутніх учителів музики та художньої культури за рахунок відомостей щодо культурологічного контексту генези української фортепіанної музики та її історичної динаміки у ХХ столітті.

Ключові слова: магістерська підготовка майбутніх учителів музики та художньої культури, генеза української фортепіанної музики.

Постановка проблеми. Фортепіанна творчість українських композиторів є органічною ланкою національної культурної спадщини.